

- турная антропология и психология в глобальном прогнозировании; Ин-т востоковедения РАН, Центр мегаистории и системного прогнозирования, Благотворительный фонд Сергея Саркисова, Междунар. фонд за выживание и развитие человечества, Фонд «Здравомыслие». Изд. 3-е, перераб. и доп. Москва : Аргамак-Медиа, 2015. 508 с.
5. Сафонов А. Л. Нация и этнос: социальные группы в «плавильном котле» глобализации. Социально-гуманитарные знания. 2013. № 1. С. 273–288.
 6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
 7. Вебер А. Б. Человечество перед экологическим вызовом. Универсальная и глобальная история. Эволюция Вселенной, Земли, жизни, общества / под ред. Л. Е. Гринина, И. В. Ильина, А. В. Коротаева. Волгоград : Учитель, 2012. С. 597–607.
 8. Global trends 2030: alternative worlds. A publication of the national intelligence council. December 2012. NIC 2012-001. 169 p.

УДК 94:327(574)

Деменко О.Ф.

ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН ТА ТРАДИЦІЇ

У статті проаналізовано історичний розвиток Республіки Казахстан та його вплив на формування пріоритетів зовнішньої політики цієї центральноазійської країни.

Ключові слова: історичний розвиток, Центральна Азія, Республіка Казахстан, зовнішня політика, багатовекторність.

Demenko O. Foreign Policy Priorities and Traditions of the Republic of Kazakhstan.

The article analyses the historical development of the Republic of Kazakhstan and its impact on the formation of priorities in foreign affairs of this Central Asian country.

Keywords: historical development, Central Asia, the Republic of Kazakhstan, foreign affairs, multi-vectoral factor.

Свої перші кроки на міжнародній арені Республіка Казахстан, як і решта країн Центральної Азії, реалізовували у непростих умовах. Не маючи традицій державності, країни регіону були позбавлені ще й історичного досвіду самостійної зовнішньої політики. Держави Центральної Азії відчували гостру нестачу фахівців у сфері міжнародних відносин, підготовлених кадрів для дипломатичних діяльності та організації зовнішньоекономічної діяльності. Глибока соціально-економічна криза, якою супроводжувався розпад СРСР, обмежувала зовнішньополітичні ресурси країн регіону. У них також були відсутні чітко сформовані уявлення про національні інтереси, загрози національній безпеці і зовнішньополітичні пріоритети. Але незважаючи на мінімальний зовнішньополітичний досвід, правлячі кола центрально-азійських держав цілком усвідомлювали, що їх здатність до підтримки контролю над соціальними процесами в країнах регіону і збереження власної влади значною мірою визначається зовнішнім середовищем становлення державності.

На формування зовнішньої політики незалежного Казахстану значний вплив здійснюють такі фактори як його геополітичне розташування центрі Євразійського континенту, на межі Європи й Азії в якості сполучної ланки між РФ і Китаєм та на перетині інтересів найбільших іноземних держав. Транспортно-комунікаційний потенціал Казахстану також привертає увагу світової спільноти. Іншим важливим фактором є великі запаси природних та енергетичних ресурсів.

Питання щодо впливу історичного розвитку на формування пріоритетів зовнішньої політики Республіки Казахстан викликає інтерес як у казахських науковців, так і в зарубіжних дослідників. До вивчення цього питання залучаються державні установи та приватні аналітичні центри Казахстану. Дослідження процесів зовнішньополітичної діяльності викликає активний інтерес і в російських експертів, здебільшого у контексті забезпечення російського впливу на цю країну і активного залучення Казахстану до євразійських інтеграційних процесів під егідою РФ.

В умовах незалежного розвитку Казахстану відбувається активний процес відродження духовності суспільства, зростання його національної самосвідомості та національної гордості, відновлюється

об'єктивна та правдива історія Казахстану з давніх-давен і до сьогодні, що значною мірою впливає на позиціонування цієї країни на міжнародній арені.

Республіка Казахстан є найбільшою за територією країною Центральної Азії, що посідає дев'яте місце у світі за площею й удвічі більша від території всіх інших країн Центральної Азії разом узятих. Загальна довжина кордонів Казахстану складає 15 тис. км, при цьому кордон з Росією має протяжність більше ніж 6 тис. км. Преважна частина території Казахстану є рівнинною, гірські масиви, найвищий з-поміж яких Хан-Тенгі (висота – понад 6500 м), розташовані на сході та південному сході республіки і охоплюють 10% території. Казахстан володіє різноманітними багатими запасами корисних копалин. Він є одним зі світових лідерів за запасами вольфраму, хрому, срібла, цинку, свинцю. Також на території країни розташовані великі родовища нафти і природного газу, фосфоритів, уранових руд, залізної руди, золота, кам'яного вугілля, бокситів, кольорових металів [1].

Казахстан – країна з багатим історичним і культурним минулим. Розташована в центрі Євразії, вона опинилася на перехресті стародавніх цивілізацій світу, схрещенні транспортних артерій, у фокусі соціальних, економічних, культурних та ідеологічних зв'язків між Сходом і Заходом, Півднем і Північчю, між Європою й Азією, між найбільшими державними утвореннями євразійського континенту [2, с.192].

Поява перших тюркських та іраномовних держав на території Казахстану, їхній розквіт, криза і падіння датуються періодом VIII ст. до н. е. – V ст. н. е. Період з V ст. н. е. до 30-х років XVIII ст. – це епоха тюркського імперського розквіту: тюркських каганатів, Золотої Орди і держави Чингізхана, імперії Караханідів і Тимура [3].

У VI ст. в Центральній Азії виникла кочова імперія тюрків, які вийшли з Алтаю і за короткий час підкорили собі народи від Великого океану до Чорного моря. Утворення Тюркського каганату привело до відновлення торгових шляхів, що зв'язували Іран з Центральною Азією і Далеким Сходом. Великий євразійський степ у своїй історії тричі об'єднувався з Тюркською, Монгольською та Російською імперіями, і щоразу втрата рубіжних комунікаційних функцій (транзиту, торгівлі та ін.) спричиняла загибель імперій. Таким чином, геополітичне

завдання контролю євразійського простору в минулому було обумовлено і його геоеконімічною функцією – збереженням транзитної торгівлі між Сходом і Заходом [3].

Держава Тимура стала останньою імперією, що об'єднувала землі Центральної Азії. Після цього майбутнє регіону стали визначати не величезні наддержави, а менші державні утворення, помітну роль у створенні яких став відігравати місцевий етнічний компонент. Все більш багаточисельні і віддалені нащадки Чингізхана, які претендували на титули ханів, входили до складу місцевої знаті, формуючи її найвищий прошарок і частково змішуючись із місцевим елементом. Вожді місцевих племен (беки, беї), а також еміри та султани місцевого походження набиралися сили і починали претендувати на верховну владу. Щоправда, Чингізиди як представники прямих і бокових гілок нащадків Чингізхана і далі користувалися престижем. Основна частина Центральної Азії залишалася кочовою територією, зменшення зовнішніх вторгнень і набігів сприяло виникненню більш стійкої прив'язки етнічних груп до певної території. Таким чином окремі групи населення регіону набували те, що в майбутньому стало називатися їх національною територією. Стабілізація території стала однією із передумов формування сучасних етносів [4, с. 77–78].

У 1460-х рр. було засновано Казахське ханство. Саме з цього часу сучасний Казахстан веде відлік власної державності. У той час султани Джанібек та Гірей відділилися від хана Абулхаїра, який очолював так звану державу «кочових узбеків» із політичним центром у місті Сигнак нинішньої Південно-Казахстанської області, та разом зі своїми прихильниками попрямували на територію нинішньої Алматинської області. В цей час тут знаходилася держава Могулистан, що виникла на руїнах іншої колишньої монгольської держави – улусу Чагатая. Могольський хан Есен-Бука надав втікачам притулок. Після смерті Абулхаїра і падіння його держави Джанібек та Гірей стали домінуючою політичною силою в степах сучасного Казахстану. До них приєдналися всі племена, які проживали на цій території. Приблизно в період між 1459–1460 рр., часом втечі у Могулистан, та 1468 р., часом смерті Абулхаїра, і відбулося утворення нового державного об'єднання – Казахського ханства. У деяких джерелах датою засну-

вання Казахського ханства вказано 1465 р., яка так само має право на існування, тому що в ті буремні часи все відбувалося дуже швидко і історики не встигали фіксувати зміни. Важливо зазначити, що Казахське ханство вийшло із улусу Джучі (Золотої Орди), а отже воно має безпосереднє відношення до його державності та історії [5].

Початок XVIII ст. став переломним у житті казахського народу. У цей час території, на яких кочували казахи, розкинулись на великі простори від Іртиша до Уралу, на півночі доходили до Тоболу, а на півдні – до Сирдар’ї і Таласу. При цьому тогочасний Казахстан не був єдиною державою, оскільки він включав у себе три етнополітичні об’єднання – Старший, Середній та Молодший жузи. Кожен жуз ділився на покоління, кожне покоління складалося із родів, роди своєю чергою ділилися на відділення і підвідділення [6, с. 20–21].

Жузи являли собою державні утворення із слабкою центральною (ханською) владою. На чолі кожного жузу стояв хан, а інколи і декілька ханів, яких обирали представники знаті із середовища султанів-чингізидів. Основою соціально-економічної та політичної структури казахського суспільства був рід, у межах якого казахи кочували і випасали худобу, захищалися від ворогів, святкували та здійснювали обряди. Економічне життя базувалося на кочовому скотарстві, що доповнювалося землеробством та ремеслом, які відігравали допоміжну роль.

Головна загроза казахським ханствам у той час надходила з боку сильної та жорстко централізованої кочової держави західних монголів-ойратів – Джунгарського ханства, яка виникла в районі Алтаю, Тянь-Шаню та Гобі у середині XVII ст. Постійні напади загонів Джунгарського ханства принесли багато страждань казахському народу та призвели до міграції казахів на території Ходженту, Самарканду, Хіви та Бухари. Хоча війни із Джунгарією супроводжувались також і перемогами казахського ополчення, вони наочно продемонструвала політичну та військову слабкість казахських ханств.

Найбільш жорстока військова кампанія джунгар проти казахів відбулася у 1723 р. Вона призвела до жахливого спустошення, яке в казахській історії іменується як «велике лихо». Внаслідок вторгнення джунгар Старший казахський жуз був повністю підкорений, Середній

– відкочував у володіння Бухари, а Молодший – рятувався у межах Хівинського ханства [4, с. 92].

Казахські ханства вимушені були шукати союзника, який би міг захистити їх від джунгар. Ця ситуація призвела до їхнього зближення з Росією. Спочатку хан Молодшого жузу Абулхайр у вересні 1730 р. звернувся до російської імператриці Анни із проханням про прийняття в російське підданство. У лютому 1731 р. був виданий імператорський указ, який це прохання задовольнив і вже у вересні того ж року султани та старшини Молодшого жузу прийняли присягу російській імператриці. У вересні 1740 р. хан Середнього жузу Абулмамбет та султан Аблай у м. Орськ принесли присягу на вірність російській короні. Так розпочалося поступове приєднання казахських ханств до Росії, яке завершилося в середині XIX ст. [6, с. 32–34].

Досвід незалежного розвитку Республіки Казахстан може стати прикладом для України, особливо у питаннях, які стосуються активного балансування і взаємовигідного співробітництва із провідними центрами світової політики, реформування національної економіки та розбудови транспортної інфраструктури, сприяння розвитку національного бізнесу, залучення прямих іноземних інвестицій, збереження національної мови, культури та традицій.

Джерела та література:

1. Дорошко М.С., Шпакова Н.В. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 204 с.
2. Васильєв О.А. Цивілізаційні засади трансформаційних та інтеграційних процесів в Республіці Казахстан. Досвід та перспективи трансформації пострадянського простору в контексті інтеграційних та глобалізаційних процесів : збірник наукових праць / за заг. ред. А.Г. Бульвінського. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 191–200.
3. Васильєв О.А. Вплив етнокультурних, релігійних і мовних чинників на процес модернізації Казахстану. Зовнішні справи. 2016. № 3. С. 54–59.
4. Международные отношения в Центральной Азии: События и документы: Учеб. Пособие для студентов вузов / А.Д. Богатуров, А.С. Дундич, В.Г. Коргун и др.; отв. ред. А.Д. Богатуров. 2-е изд., испр. и доп. М.: Издательство «Аспект пресс», 2018. 560 с.
5. Акимбеков С. Трудные времена. Центр Азии. 2015. № 5 (99). URL: <https://www.asiakz.com/trudnye-vremena>

6. Сулейменов Р.Б. Избранные труды. Т. 1. Алматы: Изд-во «Елтаным», 2015. 336 с.
7. Почекаев Р.Ю. Государство и право в Центральной Азии глазами российских и западных путешественников XVIII – начала XX в. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2019. 424 с.
8. Акимбеков С. 100 лет, которые потрясли мир. Центр Азии. 2017. № 5 (11). URL: <https://www.asiakz.com/100-let-kotorye-potryasli-mir>
9. Акимбеков С. 1916 год: сто лет как один день? Центр Азии. 2016. № 4 (104). URL: <https://www.asiakz.com/1916-god-sto-let-kak-odin-den>

УДК 327

Гольцов А.Г.

ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ В ГЛОБАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Геополітичний порядок можна визначити як співвідношення сил, розподіл сфер впливу та характер взаємодії геополітичних акторів у певному геопросторі. Світовий порядок був і залишається поліцентричним і зазнає подальших трансформацій.

Ключові слова: геополітичний порядок, центр, полюс, «гібридний» порядок, олігополярний порядок.

Goltsov A. Trends in the Transformation of the Geopolitical Order in the Global Context.

Geopolitical order can be defined as the balance of powers, the distribution of spheres of influence and the nature of the interaction of geopolitical actors in a certain geospace. The world order was and remains polycentric and undergoes further transformations.

Keywords: geopolitical order, center, pole, «hybrid» order, oligopolar order.

Сформований наприкінці XX ст. західноцентричний світовий порядок з неформальним верховенством США нині перебуває в кризо-